

NAGYMIHÁLY ZOLTÁN

KÉPZELETBELI VONATÚT KÁRPÁTALJÁN

Tóth István: *A folytonosság újjáteremtése. Kárpátaljai beszélgetőkönyv* (Kérdez: Zelei Miklós), Magyar Napló, Budapest, 2020, 176 oldal

Ha csak a címekből következtetnénk, tévesen filozófiai jellegű, ellentmondásoktól feszülő kötetre asszociálhatnánk a 2020-ban, a Magyar Napló által kiadott *Kárpátaljai beszélgetőkönyv* kapcsán. *A folytonosság újjáteremtése, Egy keletmagyar Nyugat-Ukrajnából, Hiányokban gazdag életünk* – olvasva az egymás után sorjázó (vélt vagy valós) oxymoronokat, gondolataink az állandó megszakítottság és kötelező újrakezdések feszültségében folyamatosan a léteért küzdő, talán legnehezebb helyzetben lévő Kárpát-medencei magyar közösség felé terelődnek. A folyamatos erőszakhullámokkal, Trianonnal, „málenkij robottal”, az anyaország felé innen érkező láncfalakkal, majd a rendszerváltás után árulásokkal és nagyhatalmi háborúval megszakított folytonosság újjáépítésének felelősségéből a kérdező (Zelei Miklós) és a válaszadó (Tóth István) egyaránt kivette részét az elmúlt évtizedekben. Előbbi költőként, újságíróként döntő szerepet játszott a hosszú évszázadok során egymásra utalt, de „kettézárt” szomszédos magyar falvak, Kis- és Nagyszelmenc sorsának nyilvánosság elé tárásával;¹ utóbbi a nemzetpolitika különböző színterein, a Határon Túli Magyarok Hivatalában, az Illyés Közalapítványban, majd beregszászi főkonzulként tevékenykedve – ahogy ő fogalmaz – szolgálhatta Hazáját, dolgozhatott a kárpátaljai magyarok érdekeiért, magyarok és ukránok baráti kapcsolataiért.

A kötet két hosszú dialógusból épül fel: az első 2013-ban,² a második 2020-ban készült. „Nem leltárt, hanem interjút készítünk” – mondja a második beszélgetés vége felé Zelei Miklós³. A kötetlen beszélgetésforma kizárja az összegző jelleget, a belülről meg- és átéltség pedig a hűvös objektivitást – ám ez nem jelenti azt, hogy a kötet ne lenne több két interjú összefűzésénél. A szövegekre nem egyszerűen életútinterjúként érdemes tekintenünk, sokkal inkább egy, a 20. század második felének kárpátaljai sorsát megélt ember környezetének bemutatásaként, a nemzet sorsfordulóival való személyes találkozás és összefonódás gyűjteményeként. Kárpátalja mint egy vagon, amit

¹ ZELEI Miklós: *A kettézárt falu. Dokumentumregény*, 1. kiadás, Ister, Budapest, 2000; 2. kiadás: Ister, Budapest, 2001.; 3. javított, bővített kiadás: Kortárs, Budapest, 2017.

² ZELEI Miklós: *Egy keletmagyar Nyugat-Ukrajnából*. Beszélgetés Tóth Istvánnal. In: TÓTH István: *A peremvidék világbirodalma*, Méry Ratio, Budapest, 2013, 385–449. p.

³ TÓTH István: *A folytonosság újjáteremtése. Kárpátaljai beszélgetőkönyv* (Kérdez: Zelei Miklós), Magyar Napló, Budapest, 2020, 112. p.

össze-vissza csatolgatnak: így él a fiatalember gondolkodásában a szűkebben vett közösség sorsmetaforája, amely a 20. század – a népirtások, deportálások, kitelepítések százada – történelmét ismerve végzetesen precíznek tekinthető. A vonat nemcsak jelképesen, de a maga teljes valójában is említésre kerül, méghozzá egy, ma is büszkeségre okot adó, a családi emlékezet részét képező történetben: az édesanya, amikor a zsidótörvények idején magyar csendőrök szállították le az ungvári vonaton utazó zsidókat, szolidaritásból maga is leszállt a kirekesztettekkel.

A képzeletbeli vonat első, hosszabb megállója 1956: az esemény, amelyet ha kisgyermekként is, de már átélhetett az elbeszélő. A fiatalos ábrándok és remények, bunker ásása a kertben, a szovjetek Gálocsról való kiűzésének gyerekes „terve”, a még a szülők emlékezetében élő „magyar világ” vágya – és a komoly, már évtizedes tapasztalattal megszülető összegzés: a megírt röpcédulákat (többek között „Muszkák haza”, „Ne bántsátok Magyarországot!” szöveggel) „a magyar szív” maga fogalmazta. Hogy a „forradalmat akarunk csinálni” nem volt olyan gyerekes, játék pedig még kevésbé, arra több környező példát sorolhatunk: az 1956-ban tizenöt éves (a szerzőnél egy évtizeddel idősebb) Milován Sándor és a nagyszülősi „szovjetellenes csoport”⁴ csak az egyik példa. Ha akarunk, Gálocsról sem kell kilépnünk: elég csak az agyonvert református lelkész, Gecse Endre mártírját felidézni, aminek híre hamar elterjedt a faluban. 1956 ösztönösségét a helyzet mellett egyetemi tanárok – a kitalált „finnugor alapnyelvet” beszélő Zékány Imre vagy még inkább a kárpátaljai magyar érdekvédelem jelentős alakjává váló, „a magyarok vagyunk” alapigazságát a fiatalokkal megértető, közösséget teremtő Fodó Sándor – formálták következetes tudatossággá. Az arcképcsarnok tagjai között

⁴ Milován Sándor és társai történetéről többek között L.: VÁRADI Natália: Milován Sándor és a nagyszülősi „szovjetellenes politizáló csoport”, *ArchivNet*, 2016/5., <<https://archivnet.hu/milovan-sandor-es-a-nagyszulosi-szovjetellenes-politizalo-csoport>> (letöltve: 2021. 01. 25.). Milován Sándor, a forradalom ötvenedik évfordulóján Tóth István fent idézett véleményéhez hasonló gondolatokkal írta le a kárpátaljai magyarságot akkor átható érzésvilágot: „A kihallgatások két hónapja alatt mindent elmondunk, mindent bevallottunk. De a faggatás tovább tartott: a KGB tiszték a titkot szerették volna tudni. Amit mi azért nem árultunk el, mert akkor mi, gyerekek sem tudtuk. A titkot szerették volna tudni, hogy a hermetikusan zárt határon keresztül hogy jutott el a forradalmi hangulat Kárpátaljára. Mert eljutott. A kárpátaljai magyarság összeszorított ököllel és könnyes szemmel imádkozott azért, hogy győzzön a forradalom, és Magyarország szabad legyen. A KGB-tiszték valami nagy szervezett összeesküvésre gondoltak, szerették volna tudni, hogy milyen futár-összeköttetés volt Budapest és Kárpátalja között. Mi nem tudtunk magyarázatot adni, csak konokul hajtogattuk, hogy mi magyarok vagyunk, és minden magyar érzi, tudja, hogy forradalom van. Ma már könnyen meg tudnám magyarázni a titkot, amire nem jöttek rá a KGB-tiszték. Azt, hogy a magyar nemzet egy test, és nem lehet elválasztani határokkal.” MILOVÁN Sándor: Beszéd az Astoriánál, *Kárpátalja*, 2016. 10. 27., <<https://karpataljalap.net/2006/10/27/milovan-sandor-beszede-az-astorianal>> (letöltve: 2021. 01. 25.).

feltűnnek a fiatal költőket, irodalmárokat összegyűjtő Forrás Stúdió tagjai, leghangsúlyosabban a szintén a hetvenes években Magyarországra települő S. Benedek András, aki állandó üzöttségében „nem a saját életét élte”. A tanárok és nemzedéktársak által formált közösség, a ’71-’72-es, a kárpátaljai magyar nemzetiség problémáira figyelmet felhívó *Beadványt* megfogalmazók és a hozzá aláírásokat gyűjtők köre és az ehhez kapcsolódó élményanyag sokaknak segített átvészelni a következő évek nehézségeit. Tóth Istvánnak is, akinek több társához – Fodor Gézához vagy Vári Fábián Lászlóhoz – hasonlóan megtorlásként a szovjet hadseregbe való besorozás, valójában munkaszolgálatra küldés törte ketté az egyetemi éveit. A fent leírt tudatosítási folyamatot azonban már nem lehetett visszafordítani: az „olvasztótégelyben” nemcsak a hasonló problémákkal küszködő, a birodalom más és más részein élő nemzetiségek tagjaival ismerkedett meg, de az elkülönülés tudata is csak fokozódott: „Hangoztattam is, hogy magyar vagyok, s nem is úgy néztem ki, mint a szlávok. Másrészt Munkács környékén, magyar közegben, két magyar falu, Dercen és Fornos közelében, kitűnő kapcsolataim voltak a falusiakkal, amiről mindenki tudott. Tehát külföldi voltam. Egyszer volt is egyikünknek valamilyen megjegyzése ezzel kapcsolatban, amire azt feleltem, hogy ti vagytok itt külföldiek. Nem én!”⁵

A kárpátaljai évtizedekhez képest kevésbé hangsúlyos a magyarországi időszak ismertetése. Mindez a kötet koncepciójából fakad: a szerzők bevalótt célja a kárpátaljaiak tájékozódásának segítése mellett a magyarországiak informálása Kárpátaljáról. Az anyaország leginkább a kárpátaljaiak által tartott tükörből visszaverődve kerül szóba. Tóth István számára a magyarországi nemzetpolitikában (még mielőtt maga a szó polgárjogot nyert volna a magyar közbeszédben) való több évtizedes jelenlét (Állami Gorkij Könyvtár, majd később a Teleki László Alapítvány, Határon Túli Magyarok Hivatala, illetve a nemzetpolitikai államtitkárság) egy másfajta, kontextusba helyező látásmód kialakulását is elősegítette. A könyvben így vélekedik a kárpátaljai magyar érdekvédelem magyarországi helyzetéről: „Azt tapasztaltam, hogy a kárpátaljaiak nem kerültek igazán a figyelem középpontjába. [...] Ha Fodó Sándor jött, és itt vagy három napon keresztül kamionokat pakolt könyvvel, segéllyel, adománnyal, az nem volt újsághír. A kárpátaljaiakra jellemző plebejus szemlélet hozta magával, hogy a KMKSZ elnöke nem áttalott a két kezével megfogni valamit és föltenni az autóra. Ne feledkezzünk meg arról se, hogy a KMKSZ vezetői ügytelenebbül kezelték a sajtónyilvánosságot, mint más szomszéd országbeli magyar politikusok.”⁶ A rendszerváltás természetes reményei hamar szertefoszlottak: a „puha” alapszerződés aláírása és az azt követő külügyminiszteri „mosakodás” csak illúzióromboló volt, az aknaszlatinai kitelepítési tervek már rémisztőek, az újabb, Krím-félsziget kapcsán

⁵ TÓTH: *i.m.*, 40. p.

⁶ *Uo.*, 68. p.

kirobbant, nagyhatalmi érdekeket szolgáló háborúnak áldozatául eső magyarok – így a kötetben nevesített huszonéves tanár, Timoscsuk Mihály – sorsa pedig egyenesen tragikus. „Sohasem gondoltam volna, hogy 1942–43 után ismét magyarok esnek el háborúban a Don vidékén” – sóhajt fel Tóth István, és így az elején hivatkozott vonat valahogy visszatért a nem túl szívderítő kiindulópontához.

Egy biztos: a szerzők nem ezt a folytonosságot, vagy mondjuk úgy, spirált akarják újratemetni. Sokkal inkább azt az öntudatot, amely az embert próbáló évszázadban is megtartotta a kárpátaljai magyar közösséget. E közösség megismeréséhez nyújt lehetőséget a könnyed, nem lexikonszerű, hanem átélt tudást átadó könyv. A könyv, mely – az előszót jegyző, nemrég a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorává kinevezett Csernicskó István nyelvész megfogalmazása szerint – „elmondja [...], hogy ki az a Tóth István, és kik vagyunk mi, magyarok és nem magyarok itt, Kárpátalján”.